

UOT 784; 78

İLHAM NƏZƏROV

MÜSLİM MAQOMAYEV VƏ ƏLİ HAQVERDİYEVİN TƏFSİRİNDƏ ASLAN ŞAHIN ARIYASININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Təqdim edilən məqalədə SSRİ Xalq artisti Müslim Maqomayev və Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti Əli Haqverdiyevin ifasında səslənən M.Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasından Aslan şahın ariyasının vokal ifaçılıq xüsusiyyətlərinə nəzər salınmışdır. Aslan şah Azərbaycan bəstəkarlarının bariton üçün yazdığı ən məşhur partiyalardan biridir. Hər iki sənətkar Aslan şah obrazına müraciət edərək özünəməxsusluqla səsləndirmiş və öz fərqli münasibətlərini bildirməyə müvəffəq olmuşlar. Fərqlilik özünü yaradılan obraz, musiqi mətni, eləcə də istifadə olunan vokal ifaçılıq texnikasında göstərir.

Açar sözlər: Əli Haqverdiyev, Müslim Maqomayev, Aslan şah, "Şah İsmayıl" operası, bariton, vokal ifaçılıq texnikası, interpretasiya.

Azərbaycan vokal ifaçılıq sənətinin inkişaf tarixində bariton səs tembrinə malik müğənilər xüsusi yerə malikdirlər. Bariton səs tembrinə malik ifaçılardan Azərbaycan və SSRİ Xalq artistləri Ağababa Bünyadzadə, Mürsəl Bədirov, Əli Haqverdiyev, Müslim Maqomayev və digərlərini qeyd etmək mümkündür. Bəstəkarlarımızın opera yaradıcılığında da bariton səs tembrini üçün nəzərdə tutulan partiyalar mühüm yer tutur. Nofəl, Həsən xan, Aslan şah, Mərdan, Şapur, Yad adam və digər partiyalar milli akademik vokal ifaçılıq sənətimizdə bariton səs tembrinin repertuarını təşkil edir. Vokal ifaçılıq sənətimizin görkəmli nümayəndələrinin hər biri həmin obrazlara müraciət edərək özünəməxsusluqla səsləndirmiş və öz möhürünü vurmağa müvəffəq olmuşlar. Xüsusilə, burada fərdi interpretasiya keyfiyyətlərindən irəli gələn məqamlar həmin obrazların yeni çalarlarla zənginləşməsinə gətirib çıxartmışdır. Bu özünü obrazın fərqli xarakterdə çatdırılmasında, müxtəlif ifaçılıq üsullarında göstərir. Aparılan tədqiqatda da M.Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasından Aslan şahın ariyasının M.Maqomayev və Ə.Haqverdiyevin ifasında təfsir xüsusiyyətlərinə nəzər salınmışdır.

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində M.Maqomayevin "Şah İsmayıl" operası mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu operada həm xalq musiqisi ifaçılığına, həm də klassik akademik vokal ifaçılığına yer verilməsi onun əhəmiyyətini artıran məqamlardan biridir. "Şah İsmayıl" operası bəstəkar Müslim Maqomayevin ilk operasıdır. Operanın libretto müəllifi Mirzə Qədir İsmayilzadə Vüsaqi olmuşdur. Bəstəkar operanı dəfələrlə işləmiş və beş dəfə redaktə etmişdir. Opera klassik və muğam ifaçılığına əsaslanaraq bəstələnmişdir. "Şah İsmayıl" operasını S.Qasımova "böyük tarixi-romantik tamaşa" adlandırmışdır [5, s. 27]. "Operanın librettosunun əsasını təşkil edən lirik-epik xarakterli xalq dastanı bəstəkar tərəfindən dramatik-konfliktlərlə dolğunlaşdırılmış, bununla da əsər romantik səpkili tarixi-qəhrəmanı opera cizgiləri kəsb etmişdir. Əsərin dramaturgiyasında bir neçə xətt qovuşur: taxt-tac uğrunda mübarizə, məhəbbət və qəhrəmanlıq. Bu da operanın qəhrəmanlarının qarşılıqlı münasibətləri və fərdi cizgilərinin təcəssümündə öz ifadəsini tapır" [3, s. 62]. Burada Aslan şah obrazı olduqca mürəkkəb partiyalardan biridir. Mürəkkəblik həm obrazın xarakterində, həm də partiyanın vokal ifaçılıq xüsusiyyətlərində özünü göstərir. Aslan şahın partiyası klassik ənənələr əsasında yazılmışdır. Azərbaycan musiqi tarixi kitabında isə Aslan şah partiyası bu şəkildə xarakterizə olunmuşdur: "Aslan şahın uvertüradan dərhal sonra başlanan birinci ariyası

ağır, kədərli hisslərlə doludur. Dinləyicini qəhrəmanın narahat daxili aləmi ilə tanış edən bu ariya, operanın uvertürasında da səslənir və dinləyici üçün bütövlükdə əsərin bir növ simvoluna çevrilir. Ariyanın kədərli xarakteri birinci səhnənin emosional ovqatını təcəssüm etdirir, onun mövzusu və məqamı isə bütün opera boyu obrazın açılmasında böyük rol oynayır” [2, s. 211]. Aslan şah obrazını Azərbaycan musiqi tarixində ilk dəfə M.Terequlov ifa etmişdir.

SSRİ Xalq artisti Müslim Maqomayev və Azərbaycanın Əməkdar artisti Əli Haqverdiyevin də repertuarında Aslan şahın ariyası xüsusi yerə malikdir. Hər iki müğənninin ifasını müqayisə edən zaman bəzi fərqli məqamları müəyyən etmək mümkündür. Qeyd edək ki, verilən təhlillər təqdim olunan ifalar əsasında aparılmışdır [1, 4].

Hər iki ifada başlıca fərqli xüsusiyyət özünü ilk növbədə obraza olan münasibətdə göstərir. Belə ki, SSRİ Xalq artisti, dünya şöhrətli ifaçı M.Maqomayev (1942-2008) Aslan şah obrazını lirik xüsusiyyətlərlə zənginləşdirmişdirsə, Əməkdar artist Ə.Haqverdiyev bu obraza qətiyyət, tünd çalar bəxş etmişdir. Digər bir mühüm məqam kimi Ə.Haqverdiyevin Aslan şahı Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının səhnəsində dəfələrlə canlandırmasını, M.Maqomayevin isə bu obrazı ariya şəklində ifa etməsini vurğulamaq istərdim. Burada əsərə olan fərqli münasibət özünü təkcə xarakterdə deyil, musiqi mətnində də göstərir. M.Maqomayev Aslan şahın birinci və sonuncu pərdədə səslənən ariyalarını birləşdirərək müstəqil şəkildə ifa etmişdir [6]. M.Maqomayev 1971-ci ildə T.Tağızadənin “Oxuyur Müslüm Maqomayev” filimdə Aslan şah partiyasından kiçik hissəni obrazlı şəkildə canlandırılmışdır.

Ə.Haqverdiyevin ifasında ariyanın tempi bir qədər tez səslənir. M.Maqomayev isə ariyanı nisbətən asta tempdə ifa etmişdir. Fərqlilik özünü həm də tonal münasibətdə göstərmişdir. Belə ki, Ə.Haqverdiyev ariyanı orijinal tonallıqda, M.Maqomayev isə yarım ton aşağı səsləndirmişdir. M.Maqomayevin səsinə olan parlaqlıq obrazın xarakterinin daha yumşaq şəkildə çatdırılmasına səbəb olur. Ə.Haqverdiyevin səsinin aşağı registri daha dolğun səslənir və qarşılıqlı olaraq partiyanın qətiyyətli səslənməsinə səbəb olmuşdur.

Vokal sənətində ifaçılıq texnikasının əsas komponenti kimi saitlər mühüm əhəmiyyətə malikdir. Vokal pedaqogikasında, eləcə də metodologiyasında saitlərin də nəfəs texnikası kimi vokal ifaçılığının əsas prinsipi olması fikirləri aparıcı mövqe tutur. Saitlər səs çalarının formalaşmasında, bir səsdən digər səsə keçid edilməsində böyük rol oynayır. Ə.Haqverdiyevin ifasında “a”, “u”, “o”, “ə” və digər saitlər qapalı şəkildə səslənir. Bəzən həmin saitlərin modifikasiyaya uğraması hallarına da rast gəlmək olar. M.Maqomayevin ifasında “a” hərfini “o”, “i” hərfini “ü”, “ı”-nı isə “a” hərfinə yaxın ifa etmişdir.

Ə.Haqverdiyev əsərin ifası zamanı müxtəlif texniki vasitələrdən istifadə etmişdir. Burada cümlələrin qurulması da fərqli şəkildə həyata keçirilir. Belə ki, ifaçı ariyada hər bir musiqi fikrini qısa şəkildə ifa etmiş, lakin tam bir fikir yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Müğənni bir musiqi cümləsini üç hissəyə bölərək ifa etmişdir. O, burada sərt səs yönləndirilməsindən yararlanmış və əsəri əsasən forte dinamikasında ifa etmişdir. Müğənni əsəri xanənin birinci əsas hissələrinə dayaqlanmaqla səsləndirmişdir. Ə.Haqverdiyevin təfsirini aşağıdakı not nümunəsi əsasında göstərmək olar.

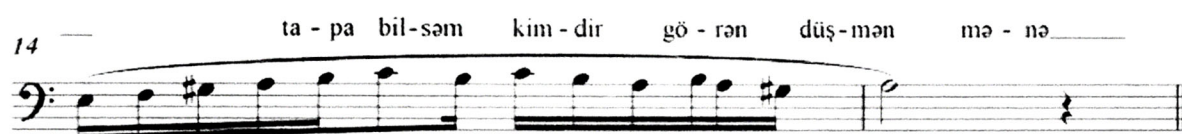
Bu ifa metodunu Ə.Haqverdiyev həmin ariyanın sonuna qədər istifadə etmişdir. Burada qətiyyətlilik, ciddilik, hökmranlıq əsas xarakterik xüsusiyyət rolunda çıxış edir. M.Maqomayev isə leqatolu ifa edir və onun təfsiri lirik-romantik xüsusiyyəti olması ilə seçilir. Hər iki müğənninin qriminə diqqət yetirdikdə fərqli xüsusiyyətləri, çatdırılan əhval-ruhiyyənin müxtəlifliyini müəyyən etmək mümkündür:

Ey və - zir - lər də-r-dim ar - tır gün-dən gü - nə
Bu də-r - din... ə - la - cı - nı ne - cə qı - lım mən Ra-hə-tim yox

bir an gül-məz qəl-bim mə- nim qal-xa bil-məz kim-dir mə-nə giz-li qə- nim

A. _____

Sonuncu pərdədə səslənən ariyada Ə.Haqverdiyev özünü mükəmməl vokal ifaçılıq imkanlarına malik müğənni kimi göstərmişdir. Burada müğənni səhnə hərəkətləri və ifası ilə Aslan şahın qərarlılığını möhtəşəm şəkildə çatdırmağa nail olmuşdur. “Bir an məni güldürmədin, ey taxt-tac” sözləri ilə başlayan ariyada lirizm özünü aydın şəkildə göstərir. Müğənni burada da sözlərin mənasından irəli gələrək ariyada vurğular etmişdir. “MƏ-ni”, “sən ey tac”, “YE-nə” və s. sözlərini qeyd etmək olar. Qeyd edilən kiçik hissədən sonra gələn reçitativ hissəsində müğənninin aktyorluq keyfiyyətləri mükəmməl formada özünü göstərir. Burada onun natiqlik qabiliyyətini xüsusi olaraq qeyd etmək istərdim.

M.Maqqomayev isə “Bir an məni güldürmədin” ifadəsini bir nəfəslə mp dinamikasında ifa edir. Burada o, “MƏ-ni” sözünü vurğu vasitəsilə səsləndirir. O, “Ey taxt, sən ey taxt” cümləsində birinci dəfə səslənən “taxt” sözünü daha qabarıq ifa edir, növbəti gələn “sən ey taxt” sözü isə leqatolu təfsir olunur. İfaçı “lakin yenə ruhum” cümləsində “ruhum” sözünə doğru səsinin gücünü azaldır. “Ah” sözü ilə səslənən kiçik passajda isə “c1” notuna doğru kreşendo

nüansından istifadə edir və həmin səsi dayaq notu kimi səsləndirir. Daha sonra gələn “sənə mail, sənə möhtac” isə fərqli şəkildə təfsir olunmuşdur. Belə ki, müğənni birinci dəfə “sənə mail” ifadəsini diminuendo, ikinci dəfə səslənən “möhtac” (“dis-e” səslərinə doğru) sözündə isə kresendo ifa edir. Hər iki müğənninin ifasını aşağıdakı not mətni əsasında təqdim etmək mümkündür:

M.Maqomayev

Bir an məni gül-dür-mə-di, ey taxt sən ey tac

Ə.Haqverdiyev

Bir an məni gül-dür-mə-di, ey taxt sən ey tac

7

la-kin ye nə ru-hum ah sə-nə ma-il, sə-nə möh-tac!

la-kin ye nə ru-hum ah sə-nə ma-il, sə-nə möh-tac!

Ariyanın növbəti hissəsi isə daha böyük marağa səbəb olur. Qeyd olunduğu kimi, M.Ma-qomayev operada səslənən hər iki ariyanı birləşdirmişdir. Onun ifasında “Bir an məni güldür-mədin” hissəsindən sonra birinci ariya səslənir. Bu zaman bu hissə kiçik koda təəssüratını bağışlayır və bir oktava yuxarıda səslənir.

Beləliklə, M.Maqomayevin “Şah İsmayıl” operasından Aslan şahın ariyası M.Ma-qomayev və Ə.Haqverdiyevin yaradıcılığında mühüm əhəmiyyətə malik əsərlərdən biridir. Hər iki ifaçı ariyanı özünəməxsusluqla ifa etmişdir. Burada fərqlilik özünü ifaçılıq texnikasında, yaradılan obrazda, əsərə olan münasibətdə göstərir. Ə.Haqverdiyev ariyanı opera səhnəsində canlandırmış, M.Maqomayev isə müstəqil ariya şəklinə ifa etmişdir. Hər iki sənətkar ifası ilə Aslan şah obrazını yeni təfsir xüsusiyyətləri ilə zənginləşdirmişdir. Belə ki, müasir dövrdə ifaçılar əsəri müstəqil ariya şəklinə M.Maqomayevin təfsirini nümunə götürərək səsləndirirlər. Ə.Haqverdiyevin yaratdığı Aslan şah obrazı opera səhnəsində ən yaxşı təfsirlərdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Gafarzade S. Ali Haqverdiyevin 75 illiyinə həsr olunmuş Musiqi Xəzinəsi verilişi. I hissə 10.07.2014: [Elektron resurs], 2014, <https://www.youtube.com>
2. Azərbaycan musiqi tarixi. II c. / Red. Z.Safarova, Bakı: Elm, 2017, 584 s.
3. Hüseynova N.S. Azərbaycanda opera ifaçılığının inkişaf mərhələləri: Ali musiqi məktəbləri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2014, 168 s.
4. Mansurov B. Müslüm Maqomayev. “Şah İsmayıl” operası, 1978: [Elektron resurs], 2015, <https://www.youtube.com>

5. Касимова С.Д. Оперное творчество композиторов советского Азербайджана. Ч. I, Баку: Азгиз, 1973, 101 с.
6. Nazarov I.I. Interpretation peculiarities of opera arias of Azerbaijani and Western European composers performed by Muslim Magomayev // Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Musical Art, Kyiv, 2020, v. 3, No 2, p. 204-217. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.3.2.2020.219170>

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası
E-mail: ilhamnazarov@yahoo.com

Ilham Nazarov

COMPARATIVE ANALYSIS OF ASLAN SHAH'S ARIA PERFORMED BY MUSLIM MAGOMAYEV AND ALI HAKHVERDIYEV

The presented paper examines the features of the vocal performance of Aslan shah's aria from the opera "Shah Ismail" performed by People's Artist of the USSR Muslim Magomayev and Honored Artist of the Republic of Azerbaijan Ali Hakhverdiyev. Aslan shah is one of the most popular parts written by Azerbaijani composers for baritone. Both artists approached the image of Aslan shah in their way and managed to express different views. The difference is manifested in the created image, the musical text, and the vocal technique used.

Keywords: *Ali Hakhverdiyev, Muslim Magomayev, Aslan shah, opera "Shah Ismayil", baritone, vocal technique, interpretation.*

Ильхам Назаров

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АРИИ АСЛАН ШАХА В ИСПОЛНЕНИИ МУСЛИМА МАГОМАЕВА И АЛИ ХАГВЕРДИЕВА

В представленной статье рассматриваются особенности вокального исполнения арии Аслан шаха из оперы «Шах Исмаил» в исполнении народного артиста СССР Муслима Магомаева и заслуженного артиста Азербайджанской Республики Али Хагвердиева. Аслан шах – одна из самых популярных партий, написанных азербайджанскими композиторами для баритона. Оба артиста по-своему подошли к образу Аслан шаха и сумели выразить разные взгляды. Различие проявляется в создаваемом образе, музыкальном тексте, а также в используемой вокальной технике исполнения.

Ключевые слова: *Али Хагвердиев, Муслим Магомаев, Аслан шах, опера «Шах Исмаил», баритон, вокальная техника, интерпретация.*

(Sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Sevil Sadıxova tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 15.07.2021

Son variant 24.08.2021